

هەلۋاي ۋە ئېلىقاسىم ۋالى

قەيەل مەن قەيسەن

ۋەلىتتار باسپاسى

江苏工业学院图书馆
藏书章

فيل سوليسين

ۇلتتار باسپاسى

图书在版编目(CIP)数据

幻想与现实/叶鲁拜著. —北京:民族出版社,
2002.12

ISBN 7-105-05330-5

I. 幻... II. 叶... III. 哈萨克族—少数民族风俗
习惯—研究—哈萨克语(中国少数民族语言) IV. K892.336

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2002)第 093660 号

民族出版社出版发行

(北京市和平里北街 14 号 邮编 100013)

[Http://www.e56.com.cn](http://www.e56.com.cn)

艺辉印刷有限公司印刷

各地新华书店经销

2003 年 6 月第 1 版 2003 年 6 月北京第 1 次印刷

开本:850 毫米×1168 毫米 1/32 印张:7.375

印数:0001—1000 册 定价:12.00 元

该书如有印装质量问题,请与本社发行部联系退换

(哈文室电话:64228006;发行部电话:64211734)

جاۋاپتى رەداكتورى : مۇناي *ابىلباي ۇلى
جاۋاپتى كوررەكتورى : كۇبىش باقسەيت قىزى

قىال مەن قىسن

ەلۋبای *ابىلقاسىم ۇلى

ۇلتتار باسپاسى باستىردى ، تاراتادى
شىنخۇا كىتاپ دۇكەندەرىندە ساتىلادى
يىجۈي باسپا زاۋودىندا باسلىدى
2003-جىلى ماۋسىم ، *بىرىنشى باسپاسى
2003-جىلى ماۋسىم ، بىيجىڭ ، 1-باسلىۋى
باعاسى : 12.00 يۋان

مازمۇنى

- 1 سۆز باسى
- قازاق سەنم - نانمىدارىنداعى الەمنىڭ جارالۋى جانە
15 قازىرگى كوسمولوگيا عىلمى
- قازاق سەنم-نانمىدارىنداعى توپان سۇ مەن نۇح پايعا-
مباردىڭ كەمەسى جانە جەر شارى تاريحىنداعى مۇز
51 داۋىرلەر
- قازاق سەنم - نانمىدارىنداعى جان مەن ارۋاق جانە
91 بۇگىنگى تىرشىلىك عىلمى
- قازاق سەنم - نانمىدارىنداعى اسپان ادامدارى مەن ديۋ -
139 پەرىلەر جانە قازىرگى الەم كەزبەلەرى
- قازاق سەنم - نانمىدارىنداعى كىسكىلىك پەن جەزىترىق
180 جانە قازىرگى جابايى ادام جانە قار ادامى
- 224 سوڭعى سۆز

سۆز باسى

بالا كەزىمىزدە ۋەلگەندەردىڭ ئۆزىنان تالاي - تالاي ھىكمەت - تى دە قىزىقتى مېڭىڭ ئىگىز - ۋەلىسانالاردى ، قىيال - عاجايىپ ەرتەڭلەردى ، ۋەلىنى سەنىم - ناننىدار نەڭىزىندە تۇنىداغان ھى - كايالاردى ، ۋەلىپتى ۋەلىتىمىزدىڭ ۋەلىستۇرلى دۇنىە تانىمىنا ، سالت - سانا ، ۋەلىپ - ۋەلىتنە ، سەنىم - ناننىمنا تاعىسىن - تاعىلارغا قاتىستى ئىگىمە ، راۋىياتتاردى از ەستىمەدىك .

ارىنە ، بۇلاردىڭ شارپىتىن كۈلەمنىڭ كەڭ ، قامىتىن مازمۇنىنىڭ ۋەلىر ۋەلىان بولاتتىدى تايىعى ، ادام قالايدان - قالاى جارالغان ؟ ۋەلىڭ بويىنداى ۋەلى قايىدان كەلگەن ؟ ۋەلىگەندە ۋەلى ۋەلى قايىدا كەتەدى ؟ قاي ۋەلىرگە بارىپ تۇراقتايدى ؟ ۋەلىن ، ارۋاق دەگەندە نە ؟ شايتان دەگەن نە ؟ ۋەلىر قالايدان - قالاى پايدا بولغان ؟ ۋەلىر - ۋەلىم قالاى جاراتىلغان ؟ زامان اقىر دەگەن نە ؟ ۋەلى قاشان بولادى ؟ ۋەلىڭ قانداى بەلگىلەرى بار ؟ ۋەلىم جۇيەسىندە ادامزاتتان وزگە پەندە تىرشىلىك ەتە مە ؟ ۋەلىر قاي ۋەلىردى مەكەندەيدى ؟ دىۋ - پەرى دەگەندە كىمدە ؟ ۋەلىر بۇرىن قاي ۋەلىردى مەكەن ەتكەن ؟ قازىر قايىدا كەتتى ؟ . . . قویشى ايتەۋ ، ايتا بەرسەك ۋەلىپتى كوپ . سول ەرتەڭى - ئىگىزدەر مەن راۋا - يات - ھىكايالارداى قىسىندى قىستىرىلغان قىزىقتى دا سىرلى وقىعا جەلىسى ، ەرتەڭى ەلەرىنىڭ تاڭعا جايىپ كەشەرمەلەرى دەسەڭىزشى ! ەستىگەن سايىن ەسىمىز اۋىپ ، تىڭداغان سايىن تىنىشىمىز كەتەپ ، شەكسىز قىيال دۇنىەسىنە باتۋشى ەدىك .

ال ، بەرتىن كەلگەندە ، ەس جىپ ، ەتەك جاپتىق ، ول كەز اسرا سىلتەيتىن الاپات كۈندەرگە ءدوپ كەلدى . سونمەن جو- عارىداىمداي سۇراۋلى ويدىڭ جاۋابىن سول كەزدەگى جاعدايعا ساي ”وتىرىك“ ، ”كونەلىك“ دەگەن سوزدەرگە جىناقتادىق تا ، ەندىگى جەردە ۇلكەندەر ايتاتىن اغىز- ئىگىمەلەر مەن قىيال-عا- جايىپتارداى مازمۇندارعا ، ءتۈرلى بايانداۋلارعا ، سىرلى وقىعا- لارعا كۈدىكتى كوزبەن قارايتىن بولدىق .

تارىخ سىترەلىكاسى 20 - عاسىردىڭ 70 - جىلدارىنىڭ سوڭى مەزگىلىن كورسەتكەندە ، كۈللى جۇڭخۇا توپىراعىندا بۇرىن بولپ كورىلمەگەن ەلۋلى وزگەرىستەر دۇنيەگە كەلدى ، ساياسى اتموسفەرانىڭ جاقسارۋىنا سايكەس يدەيانىڭ ازات بولۋى ، عىلىمنىڭ قۇرمەتتەلۋى ، جۇڭخۇا حالق رەسپۇبلىكاسى سىندى وسى ءبىر ۇلى سەمىياداعى باسقا دا تۇسقان ۇلتتار سىياقتى قازاق حالقىنىڭ رۋحانى دۇنيەسىنە دە كورنەكتى سەرپىلىستەر اكەل- دى . قالىڭ حالق بۇقاراسىنىڭ عىلىمعا ، بىلىمگە دەگەن قۇش- تارلىعى ەسەلەپ ارتىپ ، تەك جاراتىلىستىق عىلىم جاقىتارىندا كورنەكتى بىلىمدەرگە يە بولۋدىڭ ۇستىنە ، قوعامدىق عىلىمنىڭ ءار سالاسىندا ەرىنبەي نەزدەنۋلەر جاساپ ، ەركىن وي تولعايتىن بولدى . سونىڭ ناتىجەسىندە ، كەزىندە ”وتىرىك“ ، ”كونەلىك“ سانالغان ۇلتىمىزدىڭ ءداستۇرلى ەتنوگرافياسىنا ، مىفتىك تۈ- سىنىكتەرىنە ، قىيال-عا جاپتارى مەن باسقا دا سەنىم-نانىمدارىنا ، عۇرىپ-ادەت ، سالت - ساناسىنا ، ت . ب . قاتىستى كوپتەگەن قۇندى ماتەريالدار قايتالاي جىناقتالىپ ، رەتتەلىپ ، ءتۈرلى با- سىلىم بەتتەرىندە جارىق كورىپ ، العاشقى ادىمدا عىلمى تۇرعى- دان جان - جاقىتلى زەرتتەلە باستادى . سونىڭ ناتىجەسىندە مۇنداي دۇنيەلەردى اسىلدىڭ سىنىعىندا ارداقتاپ ، ەسكىنىڭ

كۆزىدىن ئۆتۈرۈۋېتىش بولدى . ۋىلاردىڭ باي مازمۇنى ، اس-
تارىلى «مان» - مەنىسى ، تەرەڭ تارىخى سىرىنى قايىتلاي وي
جۈگىرتىپ ، ئىلمىي دا جۈيەلى تالداۋ جاساي باستادى .
بىزگە «مالىم» ، تارىخچىلار مەن بىئولوگىيە ئىلمىنىڭ
قاراۋىنى ، مىللىي ئىدىيەلەر جەلپىدىن بەررى جەلپىنىڭ «تۈر»
لى زاتىدىن مەن ۋىرگىنىزىمىز تالاي مىڭ جىلدىق ۋىزاق تارىخى
بارىتى باسنىن كەشۋىدىڭ نەتىجەسى ، بىرىنىدەپ العاشقى
تەشۋىلىك نىشانى تەبىئەت ، «تۈرى ۋىرگىنىزىمىز پايدا بولغان ،
سۇننەت كەيىن دە تالاي مىڭ عاسىردى ارتقا تاستاپ ، ۋىمىرتقالى
جانۋارلار دۇنيەگە كەلپ ، سۇننىڭ شىندەگى ادام تەكتەس ما-
جىلپىدىن قازىرگى ادامزات ۋىزگەرىپ جەتلىگەن . ۋىزاق جىلدىق
قوعامدىق ەڭبەكتىڭ كۈمەگىمەن ، ۋىلاردىڭ ۋىلگەن مىيى جەت-
لىپ ، ۋىلايەتلىك «ئارى ۋىسى ۋىيىن دىيىستى» تىل فورمىسى
ارقىلىق ۋىزگەلەرگە جەتكىزىپ بەرىپ ، «ۋىزارا» تىل ايقاستىرىپ ،
وي مەستىراتىن ۋىرەگە كۈتۈرىلگەن . ۋىسلايشا ، العاشقى تە-
لىق داۋىرگە حۇش ايتقان كۈنىمەن باستاپ - اق ادامزات ۋىزدەرى
تەشۋىلىك ەتپ ۋىترعان ۋىرتادەي «تۈرلى قوعامدىق بۆلۈمىستار
مەن قۇبۇلىستاردى ، جاراتىلىق دۇنيەسىنىڭ جالپى سىر -
سىپاتىن ، «ئىلىم قۇبۇلىقتارىن ، جانە باسقا دا تەبىئەتتىڭ
«تۈرلى زاڭدىلىقتارىن بىرىنىدەپ تۈسۈنۈگە ، بىلۈگە تالپىنغان .
ۋىسنىڭ نەتىجەسىندە «بىزدىڭ ارعى اتا - بابالارىمىز شەكسىز
دە شەتسىز تەبىئەت بۆلۈمىستار مەن جاراتىلىقتىق زاڭدىلىقتاردىڭ
«بىر بۆلۈمىن ۋىزدەرىنە تەكەلەي نەمەسە جانامالاي جاساغان
اسەرىنە مەڭزەس العاشقى ادەمدا «تۈسۈنىپ ، بىلىپ ، ەندى كەي-
جىرەۋلەرىن قوعامدىق سانا جوعارىلاپ ، جاراتىلىق دۇنيەسىنە
بولغان تۈسۈنىش ، تەنمە تەرەڭدەگەن كەيىنگى كەزەرى بىرىنىدە

دەپ مەڭگەرىپ ، قورىتىندىلاي باستاعان .

كۈللى ادامزات قوعامىنىڭ دامۇ تارىخىمەن تاعدىرلاس دا .
 ۋىرلەردى باستارىنان كەشەرگەن قازاق قاۋىمى ، سول العاشقى
 ساناعا قول جەتكىزگەن كۈننەن باستاپ - اق ، *تۈرلى قوعامدىق
 بولمىستار مەن ادامزاتنىڭ *وز بويىنداعى تولىپ جاتقان ەرەكشە -
 لىكتەردى ، كەيىرەۋىن دۇرىس ، كەيىرەۋلەرىن وي جوتا بول -
 سادا تۇسىنۋگە ، يگەرۋگە ۇمتىلعاندىعى ، *ارى سول بارىستا زور
 اقبل - وي جۇمساپ ، ەسەلى ەڭبەكتەر ەتكەندىكى داۋىسىز . مۇنى
 حالقىمىزدىڭ تارىختان جالعاسىپ كەلە جاتقان *داستۇرلى دۇنيە
 تانىمى مەن *تۈرلى سەنم - نانمىدارىنان ، سونىمەن بىرگە وسى
 نەگىزدە قالىپتاسقان ميفتىك اڭىز - *اپسانالارىنىڭ ، قىيال -
 عاجاپ ەرتەگىلەرىنىڭ ، باسقا دا تولىپ جاتقان اڭگىمە - حىكايالا -
 رىنىڭ جالپى مازمۇنىنان انىق كۈرە الامىز . دەسە دە ، *بىزدىڭ
 ارعى اتا - بابالارىمىز وزدەرىنىڭ ۇزاق جىلدىق نىزدەنىس -
 تولعانىستارى مەن تۇسىنىك - تانىمدارىنىڭ ناتىجەلى ، جەمىسى
 مەن قورىتىندىسىن كەيىنگى ۇرپاقتارعا اۋىزدان - اۋىزعا تارا -
 تىپ ، قالدىرىپ وتىرعاندىقتان ، *بىزدىڭ بۇگىنگى تاڭداى تۇ -
 تاس جاراتىلىستىق بولمىستار مەن قۇبىلىستار جۈنىندەگى جانە
 تايىعات دۇنيەسىندەگى *تۈرلى زاڭدىلىقتار مەن ونىڭ باسقا دا
 سىر - سىپاتى تۇراسىنداعى ەستىپ - *بىلىپ ، يە بولىپ وتىر -
 عان ۇلتتىق داستۇرگە باي تۇسىنىكتەرىمىز بەن تانىم - نانمىدا -
 رىمىز ، *ارى قازىرگى ايتىپ جۇرگەن *تۈرلى مازمۇن ، الۋان
 فورماداعى ميفتىك اڭىز - افسانالارىمىز بەن قىيال - عاجاپ
 ەرتەگىلەرىمىز ، ارعى اتا - بابالارىمىز قالدىرىپ كەتكەن مول
 اسىل قازىنانىڭ شىندەگى تام - تۇمداپ ، اندىزداپ *بىزدىڭ
 زامانىمىزعا جەتكەن جۇلگەسى عانا .

راس ، تاياۋداغى ەكى عاسىرا جەتەر - جەتپەس قىسقا عانا ۋاقىت ئىشىندەگى عىلىم - تەحنىكانىڭ ۇشقان قۇستاي دامۋى مەن سوعان سايكەسكەن ەلۋىلى قوعامدىق وزگەرىستەر ادامزات قوعامى تارىخىنا تىڭ ۇبر بەت اشتى . سوناۋ العاشقى كەزدەگى توكتىڭ ، تەلەفوننىڭ ، فوتو اپپاراتنىڭ دۇنيەگە كەلۋىنەن باس - تاپ ، قازىرگى كەزدەگى كومپيۇتەردىڭ ، لازەر نۇرى تەحنىكا - سىنىڭ ، جاساندى جۇرەكتىڭ ، ت . ب . تۇرمىستا قولدانىلۋى ، سۇڭگۇر كەمەنىڭ تاپقىرلانىپ تەڭىز - مۇھىتتاردىڭ تەرەڭ تۇكىپىرىنە ساياحات جاساۋى ، جاساندى سەرىك ، راکەتا ، عارىش كەمەسى قاتارلىقلاردىڭ كەڭىستىككە ۇشىپ ، الەم جۇيەسىن زەرتتەۋى ، اي شارىنا شىعۋى تاعىسىن - تاعىلاردىڭ ۇبارى ۇوز الدىنا ۇبر دۇنيە بولسا ؛ ال ، ۇتۇرلى وزىق قاتىناس قۇرالدارى الس وڭىرلەردى جۇقتاتىپ ، توڭىرەكتىڭ ۇتورت بۇرىشىن ارالاۋىمىزعا تىڭ مۇمكىندىكتەر تۇعىزدى ؛ جاڭا تۇرپاتتى توك سايماندارىنىڭ وتباسىلارىنا دەيىن جالپىلاساۋى ادامداردى ماشا - قاتتى دەنە ەڭبەگىنەن بۇتىندەي ازات ەتتى . وسىلاردىڭ نەگىز بولۋىمەن ەكونومىكالىق كىرىستىڭ ەسەلەپ ارتۋى ادامزاتتىڭ زاتتىق وركەنىيەتنىڭ دامۋ قادامىن تەزدەتىپ قانا قويماي ، رۋ - حانى وركەنىيەتنىڭ دامۋ دەڭگەيىن جوعارى ساتعا كوتەرىپ ، كوز اياسىن كەڭەيتىپ ، عىلمى تالعامىن ، ۇبىلىم ورەسىن كۇن سايىن جوعارىلاتا ۇتۇستى . ارينە ادامزاتتىڭ بۇگىنگى تاڭداغى ۇدال وسىنداى وزىق تانىم - تالعام مەن سانا - سەزىمگە يە بولا الۋى ، ۇرى سونىڭ ناتىجەسىندە وسىنشالىق مول تاپقىرلىقتار جاراتىپ ، عىلمى جەتستىكتەرگە قول جەتكىزۋى ، سايىپ كەل - گەندە سان مىڭ جىلدىق ادامزات اقىل - پاراساتىنىڭ دامۋىنىڭ ناتىجەسى ، ادامزاتتىڭ تايىعات دۇنيەسىندەگى ۇتۇرلى بولمىستار

مەن قۇبىلىستاردى جانە تۈرلى زاڭدىلىقتاردى بىر ادم شىكە-
رىلەي تانىپ ، تۈسىنە باستاغاندىننڭ جەمىسى ەكەندىگى بارشا-
عا مالم . بىراق ، شەتسىز دە شەكسىز الەم جۈيەسى مەن
جاراتىلىس دۈنيەسىندەگى ناقتى بولمىستار مەن تۈرلى قۇبە-
لىس ، زاڭدىلىقتار جونىنەن العاندا ، ونىڭ قۇپيا سىر - سىپا-
تىنىڭ دا ۇشان تەڭىز مول ەكەندىگىنە كۇمان كەلتىرۋىلىمىغا
جاناسپايدى . بىلاي ايتقاندا ، جاراتىلىستىق بولمىستار مەن قۇبە-
لىستاردىڭ ، تۈرلى زاڭدىلىقتاردىڭ قۇپيا سىرىن ۇتىر -
نۇكتەسىنە دەيىن ايقىن اشىپ كورسەتۋ ، قازىرگى وزىق تەحنى-
كانىڭ ، ەرى سونىمەن قارۋىلانپ ورەلى بىلىمگە يە بولعان
عىلىم قايراتكەرلەرىنىڭ دە قولىنان ەركىن كەلە قويغان جوق ،
ولار ۇزاق جىلدىق ەڭبەك ارقىلى تۈرلى جاراتىلىستىق بولمىس-
تار مەن زاڭدىلىقتاردىڭ تەك ساناۋلى بولمىن العاشقى ادمدا
تۈسىنىپ - بىلىپ ، يىگىلىككە جاراتسا ؛ ال ، كەيىرەۋلەرىن
جالعاستى زەرتتەۋ ، جورامالداۋ ، مولشەرلەۋ ۇستىندە . سوندىق-
تان دا جاراتىلىس دۈنيەسىندەگى تۈرلى قۇبىلىستار مەن كەي-
بىر تىلىسىم دۈنيەلەردىڭ زاڭدىلىعىن اشىپ ، قۇپيا سىرىن
مەڭگەرۋ ، ونى بارشا جۇرتقا ۇعىندىرىپ ، ەلدىڭ يىگىلىگىنە
جاراتۋ ، جۇرت اغىسارىن اۋدارىپ وتىرعان ، جالعاستى عىلمى
زەرتتەۋلەر مەن بزەننىستەردى قاچەت ەتەتىن ماڭىزدى تۈيىندەر-
دىڭ بىرى ەكەندىگى ۇشۇباسىز .

قازىرگى كەزدە بىز تابىعات دۈنيەسىنىڭ قۇپيا سىرىمەن
جۈلگەلەسىپ جاتاتىن ادامدار ساناسىنداى ارقانداي بىر ەداس-
تۈرلى تۈسىنىكتەر مەن ۇعىم - ناننىمداردىڭ بارىن ادامداردىڭ
تابىعات دۈنيەسىن بىلۋگە ، تۈسىنۋگە دەگەن اغىسارى مەن
وي - قىيالىنىڭ ساۋلەسى ، ەرى سول بارىستا شۇعىلدانغان

ەسەلى ەڭبەك ، ەلەۋلى نىزدەنىستەرىنىڭ كورنەكتى ناتىجەسى ، قومماقتى جەمىسى دەپ تۇسىنسەك ؛ ال ، خالىق اۋزىنان ۇرپاق-تان - ۇرپاققا تارالىپ ، تالاي مىنەلپ - كۈزەلپ ، سان قوسپا-لاردى ءوز بويىنا ءسىڭىرىپ كەيىنگى داۋىرگە جەتىپ وتىرعان ءتۇرلى مازمۇن ، الۋان فورماداعى ميفتىك اغىز - افسانالار مەن قيال - عاجاپ ەرتەڭىلەردى ، اغىگمە - خىكايالاردى ، سونىمەن بىرگە وسىلاردىڭ جۇلگەسى نەگىزىندە ءورىپ تۇنىداعان ولەڭ - جىرلار مەن ەپوس - داستانداردى ادام بالاسىنىڭ ءومىر ءسۇرۋ تىلەڭىنەن بارلىققا كەلگەن ، تايىعات دۇنيەسىندەگى ءتۇرلى رەال بولمىستاردىڭ ، قۇبىلىستاردىڭ سىرىن ءتۇسىنىپ بىلۋگە دەگەن ۇمتىلىستارىنان جارقىقا شىققان تۇسىنىكتەرى مەن تانىم-نانىمدارىنىڭ ، بولجام - جورامالدارىنىڭ ، وي-قيالدارىنىڭ ناقتى كوركەمدىك ورەگە كوتەرىلگەن بەينەسى دەپ ءجۇرمىز . سونىمەن بىرگە ، عىلىم - تەحنىكانىڭ بۇگىنگى تاڭداغى ۇشقان قۇستاي دامۋىن ، سونىڭ ناتىجەسىندە كوپتەگەن وزىق عىلمى جەتىستىكتەر مەن تەحنىكالىق تاپقىرلىقتاردىڭ دۇنيەگە كەلۋىن ادامزات ساناسىنداعى سول العاشقى قيالدىڭ ءبىر ءبولىمىنىڭ قايتا اينالىپ كەلىپ كەيىنگى ادامداردىڭ نازارىن اۋدارىپ ، قۇشتارلىعىن قوزعاپ ، زەين - زەردەسىن اشىپ ، ولاردى ويلاۋعا ، سىتەۋگە ، اشۋعا ، جاراتۋعا جەبەگەندى-گىنىڭ جەمىسى دەپ تۇسىنىۋدەمىز . بۇل كوزقاراستى بۇگىنگى عىلىم شىندىق تۇرعىسىنان دالەلدەپ وتىر . ايتالىق ، ءبىر كەز-دەرى ادامزات قيالىندا قىسىنىسىز وي ، قۇرعاق سارىن بەينەسىندە ەلەستەگەن ” ۇشقىش كىلەم “ ، ” اعاش ات “ ، ” الپ قارا قۇس “ ، ” سامۇرىق قۇس “ تەكتەس العاشقى ۇعىمداردىڭ نەگىز بولۋىندا ، بۇگىنگى تاڭداغى ءتۇرلى تۇرپاتتى اۋياتسىيا تاسىمال

قۇرالدارى ، جاساندى سەرىك ، راکەتا ، عارش كەمەسى قاتارلى
تەحنىكالىق ونىمدەر دۇنيەگە كەلگەن بولسا ؛ ”جەر تىڭدا-
عاش“ ، ”كورىپكەل“ سىندى ساق قۇلاقتاردان قازىرگى
سىمدى - سىمسىز جانە قول تەلەفونداردى قامتىغان بارلىق
حابارلاسۇ اسپاپتارىنىڭ ؛ ”سىرلى اينە“ ، ”سىقىرلى اينە“ ،
”سىقىرلى قوبدى“ ، ”سىقىرلى جۇزىك“ سياقتىلاردان رادىو ،
تەلەۋىزور قاتارلى جاڭا اسپاپتاردىڭ ؛ ”اياعىنا قازانداي تاس
بايلاعان“ جەل اياق جۇيرىكتەر مەن ”التى ايلق جولدى التى
كۈندە باساتىن“ تۇلپار مەن جەلمايادان قازىرگى ”تۈرلى تۇرپاتتى
موتوسىكىلدەر مەن اۆتوموبىلدەردىڭ ؛ ”نان باتىر“ ، ”تەمىر با-
تىر“ قاتارلىلاردان كومپيۇتەر ، ماشىنا ادام قاتارلى جوعارى
تەحنىكالىق تاپقىرلىقتاردىڭ بارلىققا كەلىپ جالپىلاشقاندىعىن ،
تاعىسىن - تاعىلاردى عىلىم الدە قاشان ءبىزدىڭ پايدالانۋىمىزعا
تابىس ەتتى . وسىعان قاراعاندا ، ادامزاتنىڭ جاراتىلىس دۇنيە-
سىندەگى كەيىر ناقتى بولمىستار مەن ءتىلىسم قۇبىلىس ،
سىرلى زاڭدىلىقتار جونىندەگى وي - قىيالىدارىن ، كوزقاراس -
تۇسىنىكتەرىن جانە سەنىم - نانىمدارىن جىناپ - تەرىپ ، ونى
ءبىزدىڭ ەرتەدە جاساعان ارعى اتا - بابالارىمىزدىڭ تابيعات دۇنيە-
سىندەگى ءتۈرلى بولمىستار مەن قۇبىلىس - زاڭدىلىقتاردى تانۋ
بارىسىنداغى ءسابى سانا-سەزىمىنەن ، مەشەۋ تۇرمىس تاسىلد-
نەن ، تاعىلىق داۋىرگە ءتان وي تولعامىنان پايدا بولعان ، رەال-
دىقپەن ءۇش قايناسا سورپاسى قوسىلمايتىن ەلەس دۇنيەسى دەپ
كەسىم جاساساق اعات كەتەتىنىمىز تابيعي .

ەگەر ، شكەرەلەي ءۇڭىلىس جاسايتىن بولساق ، ەرتە زامان
ادامدارىنىڭ قىيالىندا قالىپتاسىپ ، ساناسىندا ساقتالىپ ، اۋىز-
دان - اۋىزعا تارالۋ ارقىلى ۇرپاقتان - ۇرپاققا جالعاسىپ كەلگەن

داستۇرلى سەنەم - نانمىدارنىڭ ئىشىنىدەگى كەيىپىر مازمۇندار دامۇدىڭ بۇگىنگى تاڭداغى كەرەمەت جەتتىكتەرى سانالىپ وتىرعان وزىق تەحنىكامەن قارۋلانغان عىلىم يەلەرى دە بۇگە. شىگەسىنە دەيىن ۋىسىندىرىپ بەرۋگە ۋىلى دە دارمەنسز بولپ وتىرعان تايىعات دۇنيەسىندەگى كەيىپىر ۋىلىسىم دە قۇپيا ، قىر - لى دا سىرلى قۇبىلىستارمەن ەتەنە جاقىن كەلپ ، مازمۇن جاعىنان ۋىر - بىرىمەن بەلگىلى سايكەستىك ، بىرەگەيلىك تاۋىپ جاتاتىندىعىن ، ۋىتىتى كەيىپىر جاقىتاردان سونشالىق ۋىق - ساستىقتا كەندىگىن انىق كۆرە الامىز . ادام تاڭ قالارلىق مۇنداي بىرەگەيلىكتەر مەن جۇلگەلەستىكتەردى ەرتە زامان ادام - دارىنىڭ جاراتىلىس دۇنيەسىندەگى ۋىرلى بولمىستار مەن قۇ - بىلىستاردى جانە زاڭدىلىقتاردى ۋىسىنۇ ، ۋىلۇ ، يگەرۇ بارد - سىندا تۇنىداعان ۋى - قىالدارى مەن بولجام - تولعام ، جورامال - جورۇلارىنىڭ جەمىسى دەپ مولشەرلەسەك ، تاغى بىردە ۋىزدى ارغى اتا - بابالارىمىزدىڭ تايىعات دۇنيەسىندەگى ۋىرلى قۇبىلىستار مەن بولمىستاردى ، سىرلى جۇمباقىتاردى تانۇ ، ۋىسىنۇ ، ۋىلۇ بارىسىندا جاساعان جاپالى بىزدەنىستەرى مەن تالىپىنىستارنىڭ بوداۋىنان بارلىققا كەلگەن ، سول نەگىزدە ادامدار ساناسىنا ۋىسىم بولپ قالپىتاسقان ناغىز عىلمى قورد - تىندى ، دالەل - سىپاتى تولىق تۇجىرىمدار بولۇى كەرەك دەگەن كۆدىكتى ۋىعا دا قالدىراتىنى شىن . ال ، عىلىمعا جۇگىنەر بولساق ، ول ەرتە كەزدە ۋىال قازىرگىدەي ”مادەنىيەتتى ۋىر داۋىر وتكەن“ دەيتىن كوزقاراس پەن جورامال ، بولجامدى ەش ۋاقتتا دا تەرسكە شىعارمايدى ، قايتا ۋىسىدان بىلىم زامان لىگەرى ۋىالىم ۋىر مادەنىيەتتى دە كەمەلدى ۋىر داۋىردىڭ بولغاندىعىن ۋىرلى قۇندى كوزقاراس - پىكىرلەر ، دالەل -

سىپاتى تولۇق بايانداۋلار ارقىلى راستاپ بەرمەدى . وسىعان نە-
گىزدەلگەندە ، ادامزاتنىڭ بىزدەن بۇرىن وتكەن مەلىم مېر
وركەنىيەتتى داۋىرىندە جاساعان جوعارى سانامەن وزىق مادەنىيەت-
كە يە ارعى اتا - بابالارىمىز ، موز بويىنداى قۇپيا - سىرلاردى ،
تابىيات دۇنيەسىندەگى مەلىسىم قۇبىلىستار مەن جاراتىلىستىق
بولمىستاردى ، مۇرلى زاڭدىلىقتاردى سول كەزدىڭ وزىندە
زەرتتەپ ، ول جونىندە بەلگىلى تۇسىنىكتەر مەن مېرشاما كە-
مەلدى عىلمى كوزقاراس ، تۇجىرىمدى ويلار قورىتقان بولۇى ؛
ال ، بۇگىنگى تاڭدا ، ادامدار ساناسىندا تۇسىنىك - تانىم ،
سەنىم - نانم فورماسىندا ساقتالىپ كەلگەن ماستۇرلى مەم-
دار مەن كوزقاراستار ، سول العاشقى اتا - بابالارىمىز تاپقىرلە-
مىنىڭ كەينىگى داۋىرگە تام - تۇمداپ ، اندىزداپ جەتكەن ەلە-
سى ، ساقتالىپ قالعان سارقىنى ، مۇسىپ تۇرعان كولەڭكەسى
بولۇى ، نەمەسە سول داۋىردەگى مۇرلى ناقتى تۇجىرىمدار مەن
قورىتىندىلاردىڭ كەينىگى ادامدار ساناسىنداى قايتالاي جاڭغىر-
ۋى بولۇى ابدەن مۇمكىن .

قالاي بولماسىن ، دۇنيەدەگى جاساپ جاتقان مارقانداى مېر
ۇلت پەن حالقتىڭ تارىختان جالعاسىپ كەلە جاتقان وزىنە مەتان
دۇنيە تانىمى ، كوزقاراس - تۇسىنىگى ، سەنىم - نانمى بولاتىندە-
دىعى سىياقتى ، قازاق حالقىنىڭ دا جاراتىلىس دۇنيەسىندەگى
مۇرلى بولمىستار مەن قۇبىلىستار ، تابىعى زاڭدىلىقتار تۇرالى
جەلدەن بەرى جالعاسىپ كەلە جاتقان سۇتپەن مەسكىپ ، سۇپە-
گىنە بىتكەن ماستۇرلى كوزقاراستارى ، تۇسىنىكتەرى جانە
مۇرلى سەنىم - نانمىدارى بار . ەگەر مېز قازاق حالقىنىڭ
مۇرلى قوعامدىق بولمىستار مەن جاراتىلىستىق قۇبىلىس ، زاڭ-
دىلىقتار جونىندەگى وسىنداى تۇسىنىكتەرى مەن تانىم - نانم -

دارىنا * ساپ سالاتىن بولساق ، ونىڭ كەي كەزدەرى * تۇرلى جورامال - جورۇلاردى ، بولجام - تولعامداردى *وز شىنە قام- تىپ كەلىپ ، فانتاستىكالىق سارىن ، كەيدە مېقتىك اغىز - افسانا ، قىيال - عاجاپ ، ەرتەگى - اغگىمەلەرمەن قوسىلىپ ، الۋان فورما ، *تۇرلى مازمۇن الپ جاتاتىندىن انىق كۈرە الامىز . دەگەنمەن ، وسىنداى كىسىنى قاباعات قىزىقتىراتىن ، ەركشە تاڭ قالدېراتىن *بىر نارسە ، قازاق قاۋىمىنىڭ *داستۇر- لى دۇنيە تانىمى مەن تۇسىنىگىندەگى ، *وعىم - نانمىدارىنداى كەيىر مازمۇنداردىڭ ، قازىرگى كەزدەگى قۇپيا سىرى *الى تولىق اشلىپ بولماغان تابىعات دۇنيەسىندەگى كەيىر قۇبە- لىس - بولمىستارمەن ، عاجايىپ تىلىسىمدەرمەن جۇلگەلەسىپ ، سارىنداس ، مازمۇنداس بولپ كەلتىندىگى . *سويتىپ بۇل تۇسىنىڭ - تانىمداردىڭ ، الگى *تىلىسىم سىر ، عاجايىپ بولمىس- تار جونىندەگى قازىرگى *تۇرلى عىلمى بولجام ، مەجەلەرمەن ۇقاسىتىقتا بولۇى ، مۇنداي جايتتەر تەك قازاق حالقىندا عانا مەس ، دۇنيەدەگى باسقا دا ۇلتتار مەن حالقتاردىڭ *داستۇرلى تۇسىنىكتەرى مەن سەنىم-نانمىدارىندا مولىنان كەزدەسەتىندىگى شىندىق . سولاي بولعان كۇنىنىڭ وزىندە دە عىلىم-تەحنىكا ۇش- قان قۇستاي دامىعان بۇگىنگى تاڭدا ، بايىبىنا *الى ەشكىم بارا قويماغان ، قۇپيا سىرى *الى تولىق اشلىپ بولماغان سىرلى دا *تىلىسىم دۇنيەلەردىڭ شىندەگى كەيىر مازمۇندار مەن ايتىد- لىمداردىڭ اينالىپ كەلىپ ، كۈبىندە مال باعىپ ، كۈشپەندى تۇرمىس كەشىرگەن ، قازىرگىدەي عىلىم-مادەنيەتكە دەرىلكتەي ويسا الماعان قازاق حالقىنىڭ ەرتەدەن جالعاسىپ كەل جاتقان قىيال ەلەسىمەن ، بالالىق داۋىرگە *تان تۇسىنىڭ-تانمىدارىمەن بىرەگەيلىك تاۋىپ جاتۋى نەمەسە حالقىمىزدىڭ جاراتىلىستىق

بولمىستار مەن زاڭدىلىقتار تۇراسىنداى تۇسىنىك ، سەنمەردە-
نىڭ كەي مازمۇنى قۇپيا سىرىن تولىق اشپ تاستاۋعا بۇگىنگى
عىلىمنىڭ قۇدىرەت ، پارمەنى ەركىن جەتپەي وتىرعانى اي-
تىپ - ايتپاي ادامدارعا بەلگىلى وي سالادى .

سايىپ كەلگەندە ، ءبىز تىرشىلىك ەتىپ وتىرعان جارات-
لىس دۇنيەسى ءبىر جاعىنان ءتۇرلى - ءتۇستى تابىعى بولمىستار
مەن قۇبىلىستارعا ءارى جاراتىلىستىق زاڭدىلىقتارعا تولى دۇنيە
بولسا ؛ تاى ءبىر جاعىنان ادامزاتتىڭ ءوز بويىنداى ءتۇرلى
قۇپيا سىرلارعا تولى دۇنيە . سوندىقتان دا ءوزىمىز جاساپ
وتىرعان تابىعات دۇنيەسىن سىرلى دا سىندى ، قىزىقتى دا
ءتىلىسم ، قاراپايمىز دا كۆردەلى ەركشەلىكتەرگە تولى دۇنيە
دەپ تۇسىنەمىز . دەسە دە ، تاياۋ زامانى تەحنىكا عىلىمى مەن
مەديتسىنا عىلىمىنىڭ ، بيولوگىيا عىلىمى مەن جاعراپىيا عىلىمى-
نىڭ ءدال بۇگىنگىدەي زور دامۋشىلىقتارعا قول جەتكىزۋ ، الەم
جۇيەسىنە جاسالغان ءتۇرلى ساياحاتتار مەن زەرتتەۋلەردىڭ قۇد-
دى ناتىجەلەر ، عىلمى جاڭالىقتار بايقاۋى ، تىرشىلىك عىلىمى-
نىڭ شەكەرلەي زەرتتەلۋى جانە باسقا دا تولىپ جاتقان عىلمى
تاپقىرلىقتاردىڭ قولعا كەلۋى ، ادامزاتتىڭ جاراتىلىس دۇنيەسى
جونىندەگى ءداستۇرلى تۇسىنىكتەرى مەن تانىم-نانىمدارىنا تۇب-
رىنەن وزگەرىس جاساپ ، جۇرتتى جاراتىلىس دۇنيەسى جونىندە
جاڭاشا بىلىمدەرگە يە ەتسە ؛ ال ، بەرتىنەرەكتەگى ادامداردىڭ
جەر شارىنىڭ تۇتاس اۋماعىنا دەيىن بارىپ زەرتتەۋ جاساۋى ،
وسى بارىستاى كەيىىر جاڭالىقتار مەن ءتىلىسم سىرلاردىڭ
بايقالۋى ، بۇل تۇراسىنداى عىلمى بايانداۋلار مەن تانىستىرۋلار-
دىڭ باسىلىم بەتتەرىندە كوپتەپ جارىق كورۋى قاتارلىلار قازىر-
گى كەزدەگى جالپىلىق سىپات الاتىن جاراتىلىس دۇنيەسى جو-